

Ivana Mance

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah. **Prijedlog povijesne i povijesnoumjetničke identifikacije**

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*Primljen – *Received* 12. 7. 2016.

UDK 741.9:7.044(497.5)“17“

Sažetak

U članku se predstavlja serija od osamdeset šest prikaza vladarskih ličnosti s pridruženim biografijama koje se nalaze u Hrvatskom povijesnom muzeju i Muzeju grada Varaždina,* a koje je za Narodni muzej nabavio Ivan Kukuljević u Šibeniku 1856. godine. Na temelju analize tekstova životopisa i slikovnih prikaza serija se povezuje s ranonovovjekovnom

ilirskom idejom i njezinom karakterističnom topikom, utvrđuju se literarni izvori odnosno djela na koja se narativno oslanja te podrijetlo vizualnih prikaza, odnosno ikonografski predlošci koji su joj poslužili kao uzor. Zaključno se predlaže okvirna datacija serije u posljednju četvrtinu 18. stoljeća te se povijesno kontekstualizira njezin nastanak.

Ključne riječi: *ilirski ideologem, “narodni” vladari, vladarski portret, konjanička figura, Dalmacija, Ivan Kukuljević, Casimir Freschot, Gašpar Vinjalić, Šibenik, 18. stoljeće*

Pored ostale povijesne građe koju će Ivan Kukuljević prikazati tijekom svojih istraživačkih boravaka u Dalmaciji, nalazi se i serija akvareliranih crteža koje u izvješću Društvu za povjesnicu i starine jugoslavenske 1857. godine precizno imenuje kao “slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah”.¹ Doista, posrijedi je niz prikaza pseudo-povijesnih i povijesnih ličnosti koje se tradicionalno vežu uz ranonovovjekovni ilirski ideologem, svaki od njih s pridruženim tekstom biografije pisane na talijanskom jeziku. Rađeni su kao akvarelirani crteži tušem i olovkom na papiru veličine cca 41 × 27 cm, u čijoj se donjoj trećini nalazi tekst ispisan krasopisnim rukopisom.² Te artefakte, koji su do danas ostali ispod radara znanstvenog interesa, Kukuljević je, posredstvom Špire Popovića,³ uspio dobiti na dar od šibenske obitelji Kulišić (Kulešić) za svoga studijskog boravka u Dalmaciji u jeseni 1856. godine, što potvrđuju i njegovi dnevni u kojima je detaljno opisao zgodu te jedinstvene akvizicije. Kada je, naime, na dojavu da se u Kulišića čuvaju “slike niekih srbskih kraljeva” zajedno s Popovićem otišao obitelji u posjet te slike pronašao u kutu na tavanu, Kukuljevićevu iznenađenju nije bilo kraja: “Ja odoh gore i nadjoh devet tablah napunjenih timi slikami dobro uradjenimi, te pod svakom kratki životopis. Na svakoj tabli bit će da ih do 20 [!]. Tu vidih Zvonimira prvokrat, Pavla bana Šubića,

Časlava, Pavlimira itd. Kućni ljudi držali su ih za svetce, ja ih potvrdih u toj misli i nerekoh ništa, van samo da nisu slike veoma stare i da su veoma razderane. Kad bjah sam s Popovićem izrazil mu moje veselje i začudjenje nad tim što nadjoh umolih ga da mi ih svakako pribavi i on mi tvrdo obeča.”⁴ Popović je obećanje održao te je slike već za par dana dobio, a Kukuljević ih je po povratku predao Narodnom muzeju. U trenutku preuzimanja od obitelji Kulišić crteži su bili uokvireni kao table od po desetak crteža u grupi, no tu je opremu uklonio već Kukuljević te ih muzeju predao kao mapu listova;⁵ moguće je da je Kukuljević u tu svrhu nabavio i korice od prešane kože. Danas se serija većim dijelom čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju, a manjim dijelom u Muzeju grada Varaždina i sveukupno broji osamdeset šest crteža. Čini se da ih je i u trenutku primopredaje Narodnom muzeju trebalo biti u tolikom broju, premda je jedan iz skupine koja se čuva u Povijesnom muzeju kupljen 1995. godine.⁶ Može se pretpostaviti da je sedamnaest crteža, koji se danas nalaze u varaždinskome muzeju, Kukuljević pak privremeno posudio za vlastiti istraživački rad, čemu u prilog govori i činjenica da su na izdvojenim crtežima prikazani hrvatski ranosrednjovjekovni vladari kao zasebna grupacija unutar cjelokupnoga korpusa.⁷ Kako bilo, seriju treba smatrati jedinstvenom cjelinom.



1 Budimir (*Budimiro*), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4223
Budimir (Budimiro), *Varaždin City Museum*



2 Dmitar Zvonimir (*Demetrio Suinimiro*), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4216
Dmitar Zvonimir (*Demetrio Suinimiro*), *Varaždin City Museum*

Zbog naravi kulturno-povijesnog dokumenta koji objedinjuje tekstualnu i vizualnu informaciju, zadaća teksta u kojemu se o njemu po prvi put piše je višestruka. Najprije, neophodno je poblizje utvrditi narativni sadržaj ove serije, kako na razini specifične povijesne pripovijesti koja je u razdoblju ranoga novog vijeka oblikovala ilirsku ideju, a kojoj ova serija nedvojbeno pripada, tako i na razini tekstualnih izvora kojima se sastavljač neposredno poslužio u pisanju vlastitoga teksta. Nadalje, valja se pozabaviti slikom: ukazati na karakter i ikonografska ishodišta tih uprizorenja te odgovoriti ili bar promisliti o njihovom žanrovskom identitetu odnosno funkciji. Na temelju elementarne analize teksta i slike potrebno je izvesti i zadovoljavajući zaključak o vremenu kada su mogle nastati, odnosno pridružiti im povijesni kontekst koji je njihov nastanak mogao motivirati. Napokon, cilj je i načelno ukazati na to kako povijest umjetnosti može specifično pridonijeti poznavanju i razumijevanju povijesne imaginacije koja je sudjelovala u višestoljetnim procesima formiranja nacionalnih identiteta na području hrvatskih zemalja, a o čemu upravo ovaj neobični opus izravno svjedoči.

Topika narodnih vladara

Niz od osamdeset šest akvareliranih crteža s tekstem predstavlja galeriju prvenstveno “narodnih” vladara i dinastija,

odnosno povijesnih i pseudopovijesnih, pretežno vladarskih ličnosti koje su se tijekom 17. stoljeća ustalile kao redoviti sadržaj pripovijesti o slavnome i svetom ilirskom kraljevstvu. Na temelju istraživanja nekolicine znanstvenika, mahom povjesničara i filologa, koji su se u novije vrijeme posvetili ovoj temi,⁸ moguće je iznijeti zaključak o diskurzivnom kontinuitetu ilirske ideje od njezinih prvih manifestacija u djelima dalmatinskih humanista (J. Šižgorić, V. Pribojević), preko razdoblja njezine internacionalne ekspanzije u ideološkome i političkom ozračju 17. stoljeća obilježenog katoličkom obnovom i protuosmanlijskom konsolidacijom europskoga prostora, do njezinih kasnijih modulacija u kontekstu političkih interesa hrvatskih staleških elita na području Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva krajem istoga i početkom idućeg, 18. stoljeća.⁹ Šižejnno se razvijajući preko nekoliko prepoznatljivih tema odnosno toposa, ilirski će ideologem gotovo od početka uključivati odnosno razvijati i pripovijest o instituciji “narodnih” vladara. Ta tema u osnovi nasljeđuje antičku herojsku topiku, no koja će se tijekom srednjovjekovlja i ranonovovjekovlja u sklopu vernakularnih književnih tradicija značenjski uvelike preobraziti, zastupajući ne više toliko univerzalnu moralnu vrlinu (*iustitia, pietas*), koliko partikularnu pripadnost na ovaj ili onaj način poimanom kolektivu (plemenski, tj. rodni, protonacionalni, konfesionalni).¹⁰ U sklopu ilirskoga idejnog kompleksa koji se oblikuje u ranome novom vijeku institucija “narodnih” vladara tako će



3 Tvrtko I. Kotromanić (*Stefano IX Tuartko I*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26847

Tvrtko I Kotromanić (Stefano IX Tuartko I), Croatian History Museum, Zagreb



4 Stefan Nemanja (*Stefano I*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26836

Stefan Nemanja (Stefano I), Croatian History Museum, Zagreb

prije svega sugerirati svojevrsni dinastički kontinuitet imaginarnoga ilirskog *regnuma* u predosmanlijskom vremenu, dodatno utvrđujući njegov teritorijalni opseg, ali nudeći i genealošku podlogu za legitimaciju aktualnih političkih aspiracija plemstva i drugih društvenih elita.¹¹

Pretpostavi li se narativni kontinuitet ilirskog ideologema u ranome novom vijeku, galerija “narodnih” vladara standardno će uključivati više, što povijesnih, što legendarnih političkih tradicija, koje će se u ilirski panteon prisvajati na osnovi genealoške ili teritorijalne pripadnosti. Na prvom mjestu tu će se tako naći tzv. “ilirski” carevi – rimski carevi i vladari Zapadnoga i Istočnoga Rimskog Carstva koji će u protonacionalnome političkom imaginariju završiti pod izlikom tobožnjega ilirskog podrijetla.¹² Redovitu skupinu zatim čine i tzv. “gotski” vladari – niz legendarnih vladarskih osoba preuzetih iz *Barskog rodoslova*, odnosno izvora poznatog kao *Ljetopis popa Dukljanina*, koji će se od Orbinijeva djela, u kojem su prvi put uvršteni u naraciju o ilirskom kraljevstvu, ponavljati i drugdje, poglavito u funkciji pripovijesti o legendarnim počecima kršćanstva među slavenskim narodima, ali i kao stanovita dinastička spona, odnosno prethodnica srednjovjekovnih vladarskih kuća na području južnoslavenskih zemalja.¹³ Kao idealni nasljednici dukljanskih vladara slijedit će, dakle, povijesne dinastije koje su vladale na područjima ilirskih zemalja sa srednjovjekovnom državnom tradicijom – poglavito Srbije i Bosne, ali i Bugarske i Makedonije koje

također pripadaju ovoj imaginarnoj političkoj domeni. S razvojem ilirskog ideologema tijekom 17. stoljeća politička će institucija “narodnih” vladara obuhvatiti i banove, župane i despote. Ta će se tema razvijati poglavito u kontekstu tzv. staleškog ilirizma, odnosno u djelima autora s područja Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva motiviranih težnjom za političkom emancipacijom hrvatskih staleških elita, koje su upravo u banskoj figuri mogle potražiti svojevrsni dinastički supstitut i jamstvo vlastitoga državnopravnog suvereniteta u političkom okviru nadnacionalnih monarhijskih tvorevina.¹⁴ Osim vladarskih osoba, ilirski će panteon uključivati i druge povijesne i legendarne likove, ponajprije svece zaštitnike, ali i pape, vojskovođe i druge pojedince koji su se istaknuli bilo ratničkim bilo drugim zaslugama.

Serijski od osamdeset šest akvareliranih crteža uvelike, premda ne isključivo, slijedi za ilirski ideologem uobičajenu vladarsku kronologiju. Otpočinje Ilirikom, mitskom figurom rodonačelnika ilirskog plemena, za kojim dolazi niz povijesno poznatih vladara antičkoga Ilirika, počevši od Bardileja, preko Klita i Glaukije (zajednički prikaz), Agrona, Teute s Pinejem (zajednički prikaz), pa do zaključno Gencija. U naraciji o kraljevstvu Ilira ovaj će se niz vladarskih ličnosti spominjati u kontekstu razmatranja o podrijetlu slavenskih naroda, odnosno njihove teritorijalne rasprostranjenosti, zastupajući neku od predaja kojima je glavni cilj bio uspostaviti povijesni kontinuitet između naroda koji u prezentu



5 Dušan (*Stefano VII Dusciano*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26844

Dušan (*Stefano VII Dusciano*), *Croatian History Museum, Zagreb*



6 Stefan Uroš (*Stefano VII Vrosio III*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26845

Stefan Uroš (*Stefano VII Vrosio III*), *Croatian History Museum, Zagreb*

nastavju područje ilirskih zemalja i plemena koja su te krajeve nastavala u razdoblju antike.¹⁵ U Orbinijevu djelu, primjerice, vladari antičkoga Ilirika tako će se spominjati u prvom dijelu knjige posvećenom upravo fabuliranju podrijetla i definiranju teritorijalne ekstenzije Kraljevstva Slavena,¹⁶ dok će se vladarske tradicije i njihovi junaci razmatrati u drugom i trećem dijelu knjige. Nakon vladara antičkoga Ilirika, prema idealnoj narativnoj matrici o ilirskom kraljevstvu trebali bi slijediti rimski carevi, no u našoj seriji oni, izgleda, izostaju. Točnije, unutar sačuvanih primjeraka nalazi se samo prikaz Dioklecijana, no on je gotovo sigurno pridodan naknadno, tj. nije bio planiran kao dio prvotnoga kataloga; tome u prilog govore ikonografska odstupanja, nešto slabija kvaliteta crteža te drugačiji rukopisni slog, o čemu će biti više govora poslije. Iduća konzistentna skupina vladara koji su pojedinačno prikazani u našoj seriji junaci su Dukljaninove kronike – povijesne i legendarne vladarske ličnosti srednjovjekovne države južnih Slavena na istočnojadranskoj obali, u sastavu koji se stabilizirao preko Orbinijeva djela. U svojoj redakciji ove pripovijesti Orbini je, kao što je poznato, kompilirao više izvora.¹⁷ U našoj seriji prvi je Svevlad, iza kojeg slijedi neprekinuti niz od trideset osam prikaza s biografijama, zaključno s Radoslavom III.¹⁸ Premda niz brojčano odgovara katalogu koji Orbini donosi na kraju drugog dijela svoje knjige (39),¹⁹ u sastavu se ipak minimalno razlikuju. Da bi Orbinijev katalog bio potpun,

u seriji nedostaju Ostroilo, Tomislav i Tješimir; Orbini pak neće u dinastičkoj kronologiji izdvojiti Ostrivoja i Legleta, premda čine sastavni dio naracije, a iz niza evidentno iskače i povijesna osoba cara Leona VI. Filozofa – u našoj seriji on kronološki prethodi Pavlimiru, legendarnom osnivaču Dubrovnika, a njegovo se pojavljivanje narativno veže uz epizodu saracenske provala na Jadran.²⁰ Nakon niza vladarskih ličnosti prema predaji Dukljaninova ljetopisa slijede već spomenuti vladari srednjovjekovnih dinastija Srbije i Bosne: prvo dolaze prikazi vladara iz dinastije Nemanjića kao pravnih sljednika dukljanske vladarske institucije, a potom Kotromanića, čija pak vladarska legitimacija podrazumijeva nemanjićku dinastičku baštinu.²¹ Nakon Nemanje kao prvog u nizu Nemanjića, slijedi jedanaestero vladarskih osoba, od kojih su osmorica vladari iz kuće Nemanjića; poseban je prikaz dobila Helena Anžuska,²² žena kralja Stefana Uroša I., a niz zaključuje kralj Vukašin (Mrnjavčević), srpski vladar koji prema legendi na prijestolju smjenjuje nemanjićku lozu.²³ Dinastija Kotromanića počinje pak Tvrtkom I., a završava Stjepanom Tomašem, brojeći sve skupa šest prikaza s biografijama.²⁴ Takav katalog obiju vladarskih porodica također okvirno slijedi orbinijevski standard. S Kotromanićima naša serija prestaje pratiti orbinijevsku tradiciju; nakon bosanskih vladara, uslijedit će, naime, vladari srednjovjekovne hrvatske države, koji se u Orbinijevu djelu spominju tek u vrlo sažetom obliku, i čija će se kronologija samo marginalno



7 Leon VI. Filozof (*Leon VI Imperator d' Oriente*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26815

Leon VI the Philosopher (*Leon VI Imperator d' Oriente*), *Croatian History Museum, Zagreb*



8 Sv. Ladislav (*S. Ladislao*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26856

St Ladislav (*S. Ladislao*), *Croatian History Museum, Zagreb*

formirati u kontekstu ilirskoga ideologema. Niz započinje prikazima Porina i Porge, legendarnih vođa hrvatskih plemena koje spominje Porfirogenet,²⁵ nakon kojih slijede hrvatski kneževi od Mislava do Branimira;²⁶ unutar njihove podskupine prikazani su i neretljanski kneževi Družak i Ljudislav.²⁷ Zasebni prikaz potom dobiva Mihajlo Višević,²⁸ nakon kojeg dolaze kraljevi dinastije Trpimirovića od Krešimira do Dmitra Zvonimira;²⁹ unutar njihovoga niza prikazan je i neretvanski knez Slavac.³⁰ Niz vladara hrvatske srednjovjekovne države broji sveukupno četrnaest crteža s biografijama. Nakon kraja hrvatske dinastije u našoj će seriji na red prikazivanja doći ugarski vladari. Neki od ugarskih kraljevskih ličnosti i svetaca također će ući u sastav galerije ilirskih političkih junaka, no njihovu afirmaciju u tom kontekstu, u razdoblju ranoga novog vijeka, ipak treba prvenstveno tražiti u književnoj i historiografskoj tradiciji koja se oblikuje u sklopu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, gdje su se zadugo štovali i kao ugarski sveci, odnosno gdje njihov kult nije bio ovisan o ilirskoj političkoj ideji. U našoj seriji niz ugarskih vladara započinje sv. Ladislavom kao nasljednikom vladarskog prava na ilirske zemlje, nakon kojeg dalje slijede Almoš, Koloman i Bela IV. Istoj povijesnoj naraciji pripadaju i ban Pavao Šubić Bribirski te Tomasina Morosini, a grupu zaključuje prikaz Ludovika I. Anžuvinca. Nevezano uz dinastičke tradicije koje okvirno slijede kronološku logiku, serija uključuje i prikaze “ilirskih” papa – Gaja i Ivana IV.; premda

će obojica postati agenti pripovjednog zapleta o ilirskome kraljevstvu još u humanističko doba,³¹ velika je mogućnost da oni, kao i Dioklecijan, nisu bili dio prvotnog koncepta ove serije, zasnovane prvenstveno na političkoj instituciji narodnih vladara.

Podrijetlo teksta

Pojedinačno, dakle, predočujući što legendarne što povijesne vladarske ličnosti u rasponu od antičkog Ilirika do Pavla Šubića, serija u osnovi prati tijekom 17. stoljeća sižejno uvelike standardiziranu pripovijest o političkoj samobitnosti ilirskih zemalja, utjelovljenoj u predodžbi o stanovitome dinastičkom kontinuitetu vladarskih porodica od razdoblja kasne antike do kraja srednjega vijeka. Premda je u toj standardizaciji Orbinijevo djelo nesumnjivo odigralo nezaobilaznu ulogu, ono očigledno nije bilo jedina ni izravna narativna podloga našoj seriji, koja se od njega razlikuje i po vremenskom dosegu i po sastavu vladarskog kataloga. Pitanje koje se nadalje logično nameće odnosi se stoga na neposredne literarne izvore kojima se ideator odnosno sastavljač ove serije poslužio, kako za definiranje programa, tako i za artikulaciju tekstova koji se nalaze ispod svakog crteža.

Na to pitanje mogući odgovor ponudio je već Kukuljević. Prigodom otkrića artefakata na tavanu obitelji Kulešić Ku-



9 Trpimir (*Tirpimiro*), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4210
Trpimir (Tirpimiro), Varaždin City Museum



10 Pavao Šubić (*Paolo di Brebir*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26859
Pavao Šubić (Paolo di Brebir), Croatian History Museum, Zagreb

kuljević će ih identificirati kao slike hrvatskih i slavenskih kraljeva i velmoža “kako dolaze u Historii Frešota, Bonmana itd.”³² Kukuljević misli na dva po žanru historiografska djela pisana na talijanskom jeziku koja današnja historiografija ne broji među originalna ostvarenja u povijesti hrvatskog zgodopisanja, ali koja su svojedobno morala biti popularno i rabljeno štivo o povijesti hrvatskih, a nadasve dalmatinskih krajeva u razdoblju do kraja srednjega vijeka. Prvo je djelo Casimira Freschota, benediktinskog opata razvedene biografije,³³ pod naslovom *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia*, objavljeno 1687. godine u Bologni.³⁴ Rad je kompilacijskog karaktera, uobičajene dvodijelne strukture gdje prvi dio donosi povijest regije, dok se u drugom opisuje njezina geografija. Premda za orijentaciju u prostoru i vremenu Freschotu uvelike pomaže Lučićev *De regno*, on će ipak u svoju pripovijest integrirati i orbinijevsku narativnu tradiciju. Nakon prvog poglavlja o Dalmaciji *općenito*, gdje sažeto donosi povijest antičkog Ilirika, pripovijeda o gotskim osvajanjima te dolasku Slavena i Hrvata, a u čemu se okvirno oslanja na Lučića,³⁵ Freschot će daljnju povijest Dalmacije ispriopovijedati u trima odvojenim cjelinama. Podijelivši, naime, Dalmaciju na južnu i sjevernu, Freschot će u drugom poglavlju o južnoj Dalmaciji ili Srbiji (*chiamata anco la Servia*) donijeti kompletnu kronologiju narodnih vladara prema Orbiniju, i to u neprekinutom nizu od Ostroila do Stjepana Tomaša, dakle objedinivši Dukljaninovu kronologiju s kro-

nologijom nemanjićke i kotromanićke dinastije. U idućem poglavlju o sjevernoj Dalmaciji i Hrvatskoj Freschot će pak iznijeti povijest hrvatske srednjovjekovne države, od doseljenja i pokrštenja Hrvata, do kraja dinastije Trpimirovića, uključivši i zbivanja vezana uz prijenos vladarskog prava na Arpadoviće.³⁶ Slijedeći isti model kronološkog nizanja vladara počevši od mitskog Porge, Freschot se tako neće zaustaviti s Dmitrom Zvonimirom, nego će kronologiju protegnuti do Almoša. U posljednjem poglavlju prvog dijela knjige Freschot će se posvetiti stoljećima borbe za vlast u Dalmaciji; premda će vladari ugarske krune, uz hrvatske banove i mletačke duždeve, biti glavni protagonisti ovog dijela dalmatinske povijesti, to poglavlje više neće biti strukturirano kao slijed vladarskih biografija, već kao povijesna naracija.

Drugo djelo koje Kukuljević drži mogućim predloškom objavljeno je gotovo stoljeće kasnije od Freschotova, 1775. godine u Veneciji, pod imenom Gianantonija Bommana te naslovljeno *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia, Croatia e Bosna*.³⁷ Ovo je djelo hrvatskoj historiografiji daleko poznatije jer se iza njega krije ime hrvatskog autora Gašpara Vinjalića (Zadar, 1707. – Visovac, 1781.),³⁸ dalmatinskog franjevca koji će se u prosvjetiteljskom ozračju koje je zahvatilo i njegov red, latiti pisanja povijesti zavičaja od antičkih vremena do njemu suvremenog doba. Spletom okolnosti, Vinjalićev rukopis bit će objavljen kao djelo drugoga autora, koji je izvorni tekst ponešto preradio, podijelivši ga



11 Dioklecijan (*Diocleziano*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26863

Diocletian (Diocleziano), Croatian History Museum, Zagreb

u tri sveska od po četiri knjige, od kojih su svjetlo dana na kraju ugledala samo prva dva.³⁹ Sastavljajući svoju povijest pod snažnim dojmom Riceputijeva odnosno Farlatijeva projekta, Vinjalić je prvotnu zamisao pisanja popularne povjesnice bitno proširio, što je rezultiralo izdašnim, no prilično heterogenim djelom u kojem je narativna tradicija o povijesti narodnih dinastija kronološki integrirana u daleko širi fabulativni kontekst vezan uz povijest katoličke crkve na području ilirskih zemalja. U slučaju da se sastavljač serije poslužio Bommanovom knjigom, o povijesti antičkog Ilirika i genealogiji njegovih vladara mogao je tako čitati u prvoj knjizi, u drugoj je pak mogao naći kronologiju ilirskih careva prema Mrnaviću, u četvrtoj i petoj prevalitansku genealogiju prema Orbiniju i Freschotu, ali usporedno i vladare hrvatske srednjovjekovne države, dok je od šeste do osme knjige mogao paralelno pratiti kronologiju Nemanjića i Kotromanića te povijesna zbivanja u kojima sudjeluju ugarski kraljevi i hrvatski banovi.

Uzme li se u obzir okvirni narativni program naše serije, sastavljač se mogao poslužiti obama literarnim izvorima koje navodi Kukuljević. Podrobnija analiza tekstova biografija koje se nalaze ispod vladarskih prikaza upućuje, međutim, da su kao neposredni predložak za pisanje sastavljaču prvenstveno poslužile Freschotove *Memorie*, i to iz jasnih razloga. Za projekt kojemu je glavna svrha prikazati vladarske ličnosti koje se tradicionalno vežu uz ranonovjekovnu ideju

o ilirskom kraljevstvu, Freschotovo je djelo, naime, daleko podesnije. Budući da je u svome većem dijelu strukturirano kao niz odvojenih vladarskih biografija, iz njega je daleko lakše izdvojiti pripovijest koja se odnosi na pojedinu vladarsku ličnost. Nadalje, informacije koje donosi Freschot u pravilu su dovoljno izdašne; sastavljač naše serije češće je bio primoran kratiti i sažimati narativni opseg pojedine biografije, nego što je bio u prilici dodavati ili konfabulirati. Napokon, Freschot piše jasnim i raspjevanim stilom, koji sastavljač serije nastoji oponašati, često preuzimajući formulacije, pa i čitave rečenice.

Da je Freschotova knjiga bila jedini oslonac sastavljaču naše serije, datum koji bismo mogli postaviti kao *terminus ante quem non* po pitanju njezine datacije bila bi 1678., tj. godina izdanja Freschotovih *Memoria*. U slučaju da se sastavljač poslužio i Bommanovim djelom, taj se donji termin pomiče za gotovo stoljeće kasnije, što otvara i drugačije perspektive za kontekstualizaciju ove oslikovljene galerije. Premda Kukuljević svoj zaključak o mogućim predlošcima nije izveo na temelju detaljne analize teksta, već na temelju općeg dojma o narativnom sadržaju prikaza, mogućnost da je za sastavljanje teksta ipak korišteno i Vinjalićevo odnosno Bommanovo djelo ipak postoji. Ponajprije, sastavljač serije morao je negdje pronaći oslonac za svoj pretežno proizvoljni izračun godina vladanja pojedinih vladara koje se pojavljuju u tekstu. Freschotovo djelo za to mu je moglo poslužiti tek u manjoj mjeri: u dijelovima knjige koji nastaju isključivo na temelju Orbinija Freschot si neće davati u zadatak da pobliže vremenski određuje vladavinu pojedinih vladarskih ličnosti, navodeći jedino ona godišta koja je mogao preuzeti iz samog Orbinijeva teksta. Sastavni će dio Freschotove naracije godine postati tek u dijelovima knjige koji se oslanjaju na izvore koje pisac smatra pouzdanijim, odnosno gdje mu bitan oslonac predstavlja Lučićev *De Regno* – u poglavljima, dakle, koja donose podatke o vladarima hrvatske srednjovjekovne države te o ugarskim vladarima u kontekstu nadmetanja za vlast u Dalmaciji. Naš tekstopisac, međutim, ne preže od kvazipreciznog definiranja razdoblja vladavine i povijesnih i legendarnih ličnosti; za vladare antičkog Ilirika, počevši od mitskog im pretka Ilira, godine navodi ne samo prema kršćanskoj eri, već i prema židovskom te rimskom računanju vremena,⁴⁰ što će napustiti s prvim vladarima barske genealogije (od Vladana). Osim godina koje označavaju kraj ili početak vladavine, drugi se povijesno relevantni datumi u tekstu pojavljuju relativno rijetko: u Teutinoj biografiji kao godina rimske pobjede nad Ilirima navodi se 525. *ab urbe condita*,⁴¹ 800. p. K. kao godina nakon koje Istra i Dalmacija dolaze pod vlast Karla Velikog,⁴² 843. navodi se kao godina od koje Trpimir uživa naslov *dux*,⁴³ Muncimirova darovnica iz 892. pogrešno se navodi kao Branimirova,⁴⁴ 1091. godina navodi se kao godina proglašenja Almoša vladarem na području hrvatskih zemalja,⁴⁵ a 1242. kao godina provale Tatara za vrijeme Bele IV.⁴⁶

Premda je ideja da se svakoj vladarskoj ličnosti pridružuje godina početka ili kraja vladavine te tako simulira egzaktna kronologija nesumnjivo naivna, ona ipak upućuje na težnju da se specifična narativna tradicija, koja tijekom ranoga novog vijeka funkcionira kao značenjski relativno zatvorena



12 Crijspin van de Passe, Albert II (Albertus II), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



13 Porin (Porino), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4224
Porin (Porino), Varaždin City Museum

književna predaja, dovede u vezu sa širom historijskom stvarnošću odnosno sa zbivanjima koja predstavljaju predmet daleko širega historiografskog interesa. O takvom pokušaju svjedoči upravo i Vinjalićevo djelo, odnosno Bommanova knjiga, koja pripovjednu tradiciju o političkoj instituciji narodnih vladara također nastoji uzidati u tkivo šire i složenije povijesne zbilje, uključujući povijesne događaje i procese koji nisu izravno vezani uz ilirsku ideju. Jedan od vidljivih šavova toga zahvata u Bommanovoj knjizi je upravo i kronologija: od početka svoje povijesne pripovijesti Vinjalić će se nastojati i kronološki orijentirati, pa na marginama svoga teksta donosi dosljedni izračun godina za sva razdoblja i zbivanja o kojima piše, uključujući i godine vladavine pojedinih vladara koje većinom slučajeva aproksimira na osnovi drugih, kronološki izvjesnih, odnosno dokumentarnim izvorima potkrijepljenih povijesnih događaja. Kao i naš tekstopisac, Vinjalić će se u prvim stoljećima svoje pripovijesti o dalmatinskoj povijesti služiti židovskim računanjem vremena, koje će napustiti već s prvim godinama kršćanske ere. Premda godine vladanja pojedinih vladara u biografijama iz naše serije Vinjalićev izračun negdje slijede precizno, a negdje od njega proizvoljno odstupaju za desetljeće ili dva, već i približna podudarnost upućuje da je naš tekstopisac morao imati uzor koji mu je mogao ponuditi širi kronološki okvir u koji je mogao ugraditi svoju kalkulaciju. Takav je kronološki okvir nužno podrazumijevao širok raspon raznovrsnih povijesnih izvora,

koji su u takvome opsegu do našeg sastavljača mogli stići isključivo posredstvom edicije *Illyricum sacrum*, odnosno koje mu je mogla tercijarno posredovati upravo kompilacija poput Vinjalićeve. Osim kronologije, o operaciji ugrađivanja narativne tradicije o vladarima ilirskoga *regnuma* u širi historiografski kontekst svjedoči i niz drugih, u životopisima uzgred spomenutih podataka – primjerice, u biografiji Ostrivoja spominje se da Hrvatska i Dalmacija dolaze pod vlast Karla Velikog, početak mletačkog osvajanja Dalmacije smješta se u vrijeme Tugemira, puni mletački protektorat i osvajanje neretljanskog područja bilježi se pak u biografiji Petrislava, krunjenje Stjepana I. od pape Silvestra II. događaj je istovremen s vladavinom Hvalimira itd. Oslonac za takav tip “koincidencija” naš je sastavljač mogao naći upravo u Vinjalićevu djelu u kojem se također nastoji prikazati usporednost povijesnih zbivanja, a da mu je Bommanova knjiga bila izvorom odaje i niz drugih informacija kojima faktografski širi orbinijevsku naraciju – primjerice, taksativnim navođenjem imena bizantskih careva od Bazilija II. do Konstantina Duke u kontekstu uspostave bizantske vlasti nad područjem Balkana nakon makedonskih ratova (u Dragimirovoj biografiji) ili već spomenutim izdavanjem Leona Filozofa kao borca protiv saracenskih nevjernika.⁴⁷ Da se sastavljač koristi Bommanovom knjigom, ukazuju i elementi protuosmanske topike koji se usputno pojavljuju unutar biografija kralja Vukašina i Kotromanića, a koji nisu



14 Crijspin van de Passe, Maksimilijan I (*Maximilianus I*), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



15 Časlav (*Ciaslao*), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4212
Časlav (Ciaslao), *Varaždin City Museum*

dio Freschotove naracije – ponajprije spominjanje sultana Amurata (Murata I.) i Jurja Kastriotića Skenderbega, u čemu valja prepoznati utjecaj Kačićeve popularizacije tih junaka posebno i tradiciju franjevačkog ilirizma općenito,⁴⁸ a što se naglašeno odražava upravo i u Vinjalićevu djelu.⁴⁹

Kao što je Kukuljević naslutio, tekst biografija iz serije prikaza vladara kompilacijski se, dakle, oslanja na djela Casimira Freschota i Gašpara Vinjalića odnosno Gianantonija Bommana, pri čemu nije moguće isključiti da se naš sastavljač u crpljenju podataka koristio i drugom literaturom. Dok Freschotove *Memorie* predstavljaju glavni sižejni i tekstualni predložak,⁵⁰ korištenje Vinjalićeva djela, koje izravno svjedoči o pokušaju da se ranonovovjekovna narativna tradicija o dinastijskom kontinuitetu na području južnoslavenskih zemalja ugradi u okvir šire historiografske spoznaje, pruža važnu indiciju za smještanje naše serije u povijesnom prostoru i vremenu.

Podrijetlo slike

Prije izvođenja konačnih zaključaka o vremenu i razlogu nastanka ove serije prikaza vladarskih osoba, valja obratiti pažnju i na njezin slikovni aspekt. Riječ je, dakle, o osamdeset šest zasebnih prikaza vladarskih osoba i dvojice papa,

od kojih većina slijedi portretnu ikonografsku konvenciju u kojoj se vladar prikazuje jašući na konju, što je klasični način prikazivanja vladarske osobe koji kombinira portretna svojstva i ikonografiju marcijalnog karaktera. Osim Klita i Glauka, Pineja i Teute, Razbivoja i Vladimira te Ljudislava i Družaka koji su prikazani kao konjaničke figure u paru, ostali su vladari predočeni pojedinačno. Većina prikaza ikonografski je nespecifična, tj. slijedi tipsku shemu u pozama konja i odabiru odjeće te drugih atributa, koja ne upućuje na individualna svojstva pojedinog vladara ili njegovu pripadnost specifičnom povijesnom vremenu. Posrijedi su varijacije eklektičkog odjevnog inventara koji redovito uključuje plašt, potom ili neku varijantu vojničkog kaputa ili vojničkog oklopa kasnorenesansnih, mjestimično antikizirajućih obilježja, te pokrivalo za glavu (klobuk krznenog oboda, ukrašen perom s agrafom ili krunom, ili pak kacigu, također ukrašenu perom); u osnovi, to su elementi plemićke muške odjeće i ratne opreme karakteristične za područje središnjeg Mediterana oko 1600. godine. Osim krune, vladarski je atribut žezlo, a od naoružanja vladari nose sablju ili koplje. Prikazi u kojima je moguće ustanoviti postojanje individualizirajućih ikonografskih obilježja su malobrojni. Iz niza se izdvajaju neki od okrunjenih kraljeva čiju titulu potvrđuje vrhovna crkvena vlast – Budimir nosi varijantu kraljevske krune s križem odnosno kraljevskom jabukom na vrhu (sl. 1); takvu krunu ima i DMITAR Zvonimir, kojeg prati



16 Crijspin van de Passe, Albert I (*Albertus I*), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



17 Mihajlo Krešimir II. (*Cresimiro I*), Muzej grada Varaždina, inv. oz. KPO 4219

Mihajlo Krešimir II (Cresimiro I), Varaždin City Museum

i paž koji nosi papinsku zastavu (sl. 2), kao i Tvrtko I. Kotromanić (sl. 3); Stefan Nemanja krunu pak ne nosi na glavi, već je drži u ispruženoj ruci što označava njegovu abdikaciju u korist sina Stefana Prvovjenčanog (sl. 4). Nadalje, vladari koji nose carsku titulu razlikuju se po tome što su prikazani s rimskim carskim obilježjima – s lovorovim vijencem na glavi te odjeveni u legionarsku odoru; tako je predočen car Dušan, koji je i jedini prikazan u stojećoj pozi kako bi do izražaja došla njegova fizička svojstva, odnosno legendarni visoki rast koji ga izdvaja u odnosu na konja i pratnju (sl. 5), zatim njegov nasljednik Stefan Uroš (sl. 6), kao i bizantski car Leon Filozof koji, kako je već spomenuto, predstavlja iznimku (sl. 7). Ikonografska razlikovnost nastojala se postići i u prikazima svetih kraljeva – sv. Ladislava i sv. Vladimira; prvi osim kraljevske krunice ima i aureolu te se na nj spuštaju nebeske zrake (sl. 8), dok drugome krunu pruža anđeo odnosno *putto*. Hrvatski *dux* Trpimir prikazan je gologlav, no okrunjen krunom kneževskog ranga (sl. 9), dok je Pavao Šubić Bribirski dobio pratnju odjevenu u uskočku odoru (sl. 10). Svi ti razlikovni atributi tek su dodatak osnovnoj konjaničkoj tipologiji koju slijede prikazi svih vladara izuzev Dušana, te u cjelini odaju priličnu naivnost ikonografske konceptualizacije.

Na ovom mjestu treba spomenuti i četiri crteža koji slijede drugi ikonografski model ili pokazuju stanovita odstupanja koja upućuju na tezu da nisu bila dio prvotnog kataloga.

Potonja tvrdnja ne odnosi se na portret Tomasine Morosini, koji je pak jedini u nizu prikaza vladarskih osoba, a da ne slijedi konjanički model, no izvjesno jest dijelom izvornog koncepta – Tomasina je prikazana kao polufigura u medaljonu, očigledno oslanjajući se na neki portretni predložak o kojem je teško zaključivati zbog relativne oštećenosti crteža. Za prikaze papa Gaja i Ivana IV. crtač se pak poslužio istim predloškom, varirajući im tek orijentaciju,⁵¹ a drugačiji rukopisni slog podržava zaključak da oni nisu bili dijelom prvotnog koncepta. Isto vrijedi i za lik cara Dioklecijana, čiji bi prikaz trebao slijediti ikonografsko rješenje koje naš crtač koristi kada su posrijedi carske osobe, što nije slučaj (sl. 11).⁵²

Od specifičnih aspekata pojedinih prikaza za razumijevanje čitave serije stoga je daleko važnije podrijetlo osnovnoga tipskog rješenja vladarske konjaničke figure, za koju je autor crteža morao imati neki predložak, i koje u cjelini pruža jasniju osnovu za zaključivanje o žanrovskom karakteru čitavoga poduhvata. Podrijetlo predloška, kao i zamisli za seriju u cjelini svakako valja potražiti u grafičkome mediju, u kojemu su zbirke portreta vladarskih osoba i drugih slavni povijesnih ličnosti zaseban žanr od razdoblja humanizma.⁵³ Prirodno vezan uz književni žanr biografija slavni muževa, rukopisne se iluminacije, primjerice, Svetonijevih *Vita* javljaju već i prije, no od prvih desetljeća 16. stoljeća zbirke će portretnih prikaza s pridruženim kraćim životopisima ili bez njih postati samostalni tip grafičke publikacije – tzv. knjige



18 Crijspin van de Passe, Fridrik III (*Fridericus III*), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



19 Tvrtko II. (*Stefano XII Tuartko II Scuro*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26850
Tvrtko II (*Stefano XII Tuartko II Scuro*), *Croatian History Museum*, Zagreb

portreta (*Porträtbücher*).⁵⁴ Jedna od prvih takvih publikacija jesu *Illustrium imagines* Andree Fulvija (1517.), a u drugoj polovici 16. stoljeća uslijedit će slična izdanja Guillaumea Rouillea (*Prontuario de le Medaglie*, 1577.), Jacopa Strade (*Epitome Thesauri Antiquitatum*, 1553.), Huberta Goltza (*Vivae Omnium fere Imperatorum Imagines*, 1557.) i mnoga druga. Podrijetlo takvih izdanja usko je vezano uz antikvarne interese koji će dugi niz stoljeća predstavljati jedini vid historiografskog bavljenja materijalnim povijesnim izvorima, jer će se legitimitet portretnog prikaza povijesnih ličnosti temeljiti na postojanju autentičnog predloška. Stoga će i prikazi vladarskih i drugih ličnosti u prvim zbirka portreta funkcionirati kao izravna dokumentacija numizmatičkih i skulpturalnih modela ili pak kao njihova simulacija, zadugo predstavljajući osnovni vizualni obrazac za portretno prikazivanje povijesnih osoba. Takav će uzus s vremenom biti napušten; kako zbirke portreta neće predstavljati samo ličnosti iz daleke prošlosti, nego i suvremene moćnike i uglednike čiji se službeni portreti izrađuju i sa svrhom propagandne obznane u grafičkome mediju, već će se u razdoblju kasne renesanse načini prikazivanja vladarskih i drugih osoba prilagođavati novim konvencijama, napuštajući antikvarni kôd autentičnosti predloška u korist realističnosti odnosno reprezentativnosti prikaza. Takve će zbirke redovito predstavljati rodoslovlja određenih vladarskih kuća ili plemićkih porodica, pripovijedajući njihovu povijest koja se često neće

zaustaviti na vladarima blisko povezanih naraštaja, već će u težnji za legitimacijom podrijetla posezati za što moćnijim precima i u udaljenu, pa i legendarnu prošlost.⁵⁵ Jedan od uobičajenih načina prikazivanja suverena u takvim će izdanjima biti i portret u punoj figuri na konju – ikonografski model koji izravno podražava antičku reprezentaciju imperijalne moći, a čiji će se veliki renesansni *revival* odražavati i u grafičkome univerzumu, kojim kolaju prikazi konjaničkih figura rimskih careva – primjerice, poznati niz od njih dvanaestorice Antonia Tempeste, ali i djela drugih grafičara.⁵⁶ Među prvim primjerima primjene modela konjaničkog portreta u svrhu apoteoze aktualne vladarske kuće u grafičkom mediju jest publikacija pod naslovom *Romani Imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi* Crispijn van de Passea (1604.) – edicija koja donosi niz od deset portreta habsburških vladara zaključno s Rudolfom II.,⁵⁷ predstavljenih prema istome ikonografskom modelu koji, kao što napominje M. Pelc, zapravo fuzionira kasnogotički viteški topos, odnosno ikonografsku temu *Les Neuf Prex* (devetorica vitezova) s antičkim ikonografskim modelom carskoga konjaničkog portreta, spajajući pritom elemente *all'antica* (lovorov vijenac, plašt, kaciga) i značajke suvremene opreme (oklop, naoružanje).⁵⁸

Ovaj način slijedit će mnoge slične publikacije i s velikom sigurnošću je moguće zaključiti da je spomenuti niz habsburških vladara ili neka njemu ikonografski usko srodna serija,



20 Crijspin van de Passe, Karlo V (*Carolus V*), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



21 Gencije (*Genzio*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26799
Gentius (*Genzio*), Croatian History Museum, Zagreb

bliske umjetničke provenijencije, poslužila kao izravan predložak i autoru naše publikacije. Tome u prilog prije svega govore poze konja s jahačima koje jasno i crtački korektno slijede nekoliko standardnih konjaničkih položaja – posrijedi su zapravo položaji utemeljeni na paradnim figurama koje se od još vremena renesanse razvijaju u kraljevskim školama dresure konja, odnosno umijeća jahanja (francuska, španjolska).⁵⁹ Naš crtač bez znatnijih invencija slijedi mogućnosti koje mu pruža vjerojatni predložak: konj koji stoji četirima nogama na zemlji, konj u hodu s jednom podignutom nogom, dvije osnovne varijante konja u kasu (prednja lijeva / stražnja desna i prednja desna / stražnja lijeva) te tri varijante konja u propnju; sve varijante pojavljuju se i *recto* i *verso* (sl. 12–23). Varijacije poza jahača su pak minimalne; osim lica koje se prikazuje u frontalnom položaju, tročetvrtinskom ili punom profilu, one se odnose na položaj ruku koje mogu držati uzde, oružje ili neki atribut kraljevske vlasti – posrijedi su modulacije zapravo istoga položaja tijela koje je također bilo moguće izvesti iz vjerojatnog predloška. Kao što je već spomenuto, naša serija također kombinira antikizirajuće elemente opreme i vladarskih atributa (lovorov vijenac, neki elementi oklopa, plaševi) s odjećom ranonovovjekovnog karaktera – dok su za elemente *all'antica* kao predložak pouzdano mogli poslužiti *Romani imperatores Domo Austria* ili neka bliska edicija, za elemente odjeće naš se sastavljač morao ipak poslužiti i nekim drugim predloškom.

Ostavi li se po strani skromnija vještina izvedbe, osnovna razlika koja našu seriju udaljava od vrste prikaza koji su joj sasvim sigurno poslužili kao predložak zapravo je žanrovske prirode: dok prikazi iz spomenute publikacije *Romani imperatores*, kao i iz drugih srodnih edicija koje prikazuju vladarske osobe pojedinih kuća i rodova, ipak nose portretna obilježja – dakle, nastaju na temelju nekog predloška koji se smatra pouzdanim i koji barem u težnji odaje specifična fizionomijska svojstva, kod naše serija takva ambicija potpuno izostaje – lica vladara riješena su na razini idealističkog poopćavanja te se međusobno razlikuju samo po dobi. Trivijalan razlog izostanka toga bitnog žanrovskog kôda manjkavost je vizualnih povijesnih izvora koji bi uopće mogli poslužiti kao predložak za prikazivanje većine vladarskih osoba koje se tradicionalno vežu uz ilirski ideologem. Relevantan pak razlog valja pretpostaviti u drugoj vrsti pobude iz koje je čitavo ovo poduzeće nastalo. Dok su grafički portreti, kao i sve druge vrste vizualnog materijala za koji se smatralo da svjedoči o određenim povijesnim osobama (numizmatički i skulpturalni), kao što je već napomenuto, bili prvenstveno predmetom antikvarnog interesa čija su primarna agenda bila upravo pitanja vjerodostojnosti, takav tip zanimanja i odnosa prema slici sasvim sigurno ne stoji u pozadini naše serije: sekvenca od osamdeset šest, u izvornom sastavu vjerojatno i nešto više prikaza vladarskih osoba koji se međusobno minimalno razlikuju te tvore relativno monotoni niz,



22 Crijspin van de Passe, Rudolf II (*Rudolphus II*), u: C. van de Passe, *Romani imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi*, Köln, 1604.



23 Tolimir (*Tolimiro*), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. oz. HPM-PMH 26810
Tolimir (Tolimiro), Croatian History Museum, Zagreb

funkcioniraju isključivo kao puka ilustracija za biografsku odnosno historiografsku naraciju, a nipošto kao predočavanje izvorne povijesne građe. Težnja pak da se jedna narativna tradicija predoči i slikom kao opipljivijom, neposrednijom formom ideacije prošlosti, govori pak u prilog habitusu koji prosvijećeno nastoji oko osvještavanja povijesnog legitimiteta zajednice kojoj pripada. U tu svrhu poseže za vrstom predložka koji žanrovski signalizira povijesnost prikazanih sadržaja – povijesnih vladarskih osoba, te ga koristi kao likovni uzorak za proizvoljnu vizualnu imaginaciju.

Prema zaključku

Oslanjajući se, dakle, prvenstveno na djela Casimira Freschota i Gašpara Vinjalića odnosno Gianantonija Bommana, ideator naše serije crteža iznalazi način da se naracija o instituciji narodnih vladara – topika koja se razvija u sklopu ranonovjekovnoga ilirskog ideologema – predoči kao pseudoportretima ilustriran zbir pripovijesti biografskog karaktera. Bez obzira na nagađanje je li ovakva serija mogla nastati s namjerom publiciranja svojevrstne zbirke vladarskih životopisa, riječ je o poduzeću koje, kako zbog slabije kvalitete likovne realizacije tako i zbog substandardnog načina korištenja sekundarnom literaturom, ipak treba povezati sa sferom amaterskog polihistorijskog bavljenja koje će se s

istekom ranog novog vijeka i početkom modernoga doba i u Dalmaciji početi širiti na slojeve građanske elite i obrazovanog svećenstva, koji u istraživanjima regionalne prošlosti traže uporišta za vlastitu povijesnu, potencijalno i političku identifikaciju. Sastavom obuhvaćajući vladarske porodice i političke tradicije koje se u funkciji dinastičkog kontinuiteta na području ilirskih, odnosno uže dalmatinskih zemalja standardno uključuju u narativni program različitih djela o prošlosti ilirskoga kraljevstva, no proširujući ga i vladarima te drugim suverenima iz vremena ugarsko-mletačkih nadmetanja za vlast u Dalmaciji, ova serija prije svega svjedoči o dugom trajanju ranonovjekovnoga ilirskog ideologema. On će na isteku 18. stoljeća i početku modernoga doba nužno početi dobivati nove ideološke značajke. Bez bitnih prekida u idejnom kontinuitetu, ta će se narativna tradicija nastaviti koristiti u svrhu jačanja posebnoga dalmatinskog identiteta, koji aktualnu Dalmaciju tumači kao kulturno središte povijesnog Ilirika u kojemu se sabiru sve sastavnice njegove političke baštine, tvoreći pluralnu podlogu za formiranje novog oblika regionalne svijesti koja će moći parirati nacionalnim buđenjima koja dolaze iz Italije, ali i iz slavenskoga svijeta. Kao mogući prilog takvoj interpretaciji valja uzgred spomenuti da i sam tekst biografija mjestimično ističe Dalmatince kao nositelje posebnoga regionalnog identiteta u razdoblju srednjega vijeka, tj. nakon antičkoga doba. Dalmatinci se kao djelatni subjekt, tj. narod koji sudjeluje

u povijesnim zbivanjima najčešće spominju u kontekstu barske genealogije, čiji su vladari, u skladu s orbinijevskom tradicijom, prvi suvereni na području Dalmacije nakon razdoblja antike. Dalmatinci su Sebeslavovi vojnici koji poražavaju bizantsku vojsku, Dalmatinci su i ustanici iz sjevernih područja dukljanskog kraljevstva koji se (zajedno s Hrvatima) bune protiv Hranimira, dalmatinski su i Ostrivojevi poslanici Karlu Velikom, Dalmatinci su narod koji trpi saracenske provale i priznaje vrhovnu vlast bizantskoga cara, koji priseže Silvestru, ali diže pobune u vrijeme kralja Dobroslava, ustaje protiv kralja Đurađa u korist Draginje, trpi nametnutu vlast raškog vojvode Dese. U vladarskim titulama koje se u tekstu navode redovito se specificira status dalmatinskog naroda i Dalmacije: car Dušan imenuje se kao “Supremo di Romanorum Imperator et Seruiorum ac Dalmatarum Rex”,⁶⁰ Tvrtko I. Kotromanić pak kao “Re di Dalm., Boss., Rass. e Servia”,⁶¹ Koloman je, naravno, “Rex Dalmatie et Croatiae”. Takvo razumijevanje specifičnosti regionalnog identiteta i teritorijalnog integriteta, koje spremno asimilira različite političke tradicije kao vlastito povijesno državno-pravno nasljeđe, sastavni je aspekt ilirskog ideologema koji je u Dalmaciji stasao i razvijao se u stoljećima ranoga novog vijeka. Dolaskom modernoga doba taj će se regionalizam nastaviti razvijati na istome tragu, zadugo zaobilazeći nacionalna određenja, premda ne isključujući kulturnu i jezičnu povezanost s drugim nacionalnim korpusima.⁶² Od početka 19. stoljeća svijest o regionalnoj dalmatinskoj pripadnosti počeo će se artikulirati kao slavo-dalmatinske, odnosno italo-dalmatinske identitetske pozicije, iza kojih međutim još dugo vremena neće stajati konkretni politički programi – zadugo zadržavajući isprva prosvjetiteljsku, a potom romantičarsku viziju Dalmacije kao baštine imaginarnog kraljevstva Slavena, dalmatinski će regionalizam odolijevati pokušajima političke integracije izvana.

Na tome tragu valja okvirno pozicionirati i našu seriju crteža narodnih vladara s biografijama; nasljeđujući ranonovjekovnu narativnu tradiciju i prenoseći je prema početku modernoga doba, ona svjedoči o kontinuiranoj kultivaciji

svijesti o regionalnoj povijesnoj pripadnosti. U posljednjoj četvrtini 18. stoljeća, vremenu kada *slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah* nedvojbeno nastaju, ta je svijest još uvijek snažno ukorijenjena na idejama koje su stoljećima predstavljale osnovu za političku i kulturnu legitimaciju hrvatskih zemalja, i koja se još uvijek osjećaju kao živa predaja vrijedna nasljedovanja u nekom možda popularnijem, oku privlačnijem obliku. Zbog specifičnih obilježja teksta koji se kompilacijski oslanja na dvije u osnovi drugorazredne historiografske radnje, kao i zbog naravi slika koje i izvedbeno i ikonografski upućuju na relativno naivan odnos prema žanrovskom predlošku, motive za njezin nastanak treba prije tražiti u okrilju patriotskog entuzijazma i privatne erudicije, nego u sferi istraživački motiviranih preguća. Činjenica da se u trenutku nabave za Narodni muzej serija nalazila u posjedu šibenske obitelji Kulišić, nije dostatna osnova za pretpostavku o njezinoj provenijenciji, no uzme li se u obzir da se višestoljetna tradicija franjevačkog ilirizma upravo na šibenskome području zadugo zadržala kao intelektualna podloga bavljenja zavičajnom poviješću, rezultirajući sredinom 18. stoljeća i najpopularnijim djelom u kojem se ilirska topika narodnih vladara i drugih junaka opjevala i na hrvatskome jeziku, njezino šibensko podrijetlo bar je teoretski moguća opcija. Je li franjevačko redovništvo ujedno i okruženje u kojem je serija crteža s biografijama i realizirana, otvoreno je pak pitanje, no to rješenje također ne treba isključiti – logično je pomisliti da su autori osobe kojima nadohvat ruke stoji i povijesna literatura i likovni predlošci. U slučaju pak da se čitavo poduzeće pretpostavi izvan franjevačkog ambijenta, traganje za naručiteljem, odnosno autorom, kao i za izvođačem kojem je realizacija povjerenja, udvaja se u zasebne pravce istraživanja. Buduća istraživanja možda će ukazati i na ulogu obitelji Kulišić (Kulešić) u čijem se posjedu naša serija crteža s biografijama našla i koja ju je sredinom 19. stoljeća i ustupila Kukuljeviću, koji je pak u njoj bez suvišnih dvojbi prepoznao *građivo za domaću povijesnicu* čije se konačno značenje i vrijednost *ima prepustiti budućnosti*.

Bilješke

* Zahvaljujem Marini Bregovac Pisk i Ljerki Šimunić na ustupanju građe, transkriptata te kolegijalnoj pomoći.

1
“Razni predmeti donešeni iz Dalmacie i Italie te predani narodnome muzeu, II. Slike, 2. Slike ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah i knezovah, ukupno 86, poklon porodice Kulenića [Kulišića, op. a.] u Šibeniku”; u: *Horv. Slav. narodni Museum. Opis Darovah. Od 1. Siečnja 1855. počamši*, sv. br. 23, Fond Narodnog muzeja, Arheološki muzej, Zagreb.

2
Izuzetak predstavljaju tri lista gdje rukopis teksta oponaša tiskarski slog (Dioklecijan, pape Gaj i Ivan IV.).

3
Špiro Popović (1808. – 1866.), javni djelatnik, publicist, jedan od prvih pristaša ilirskog pokreta u Dalmaciji. KRSTO STOŠIĆ, Galerija uglednih Šibenčana, Šibenik, 1936., 69–70.

4
Gradski muzej Varaždin (dalje GMV), Dnevnik putovanja Ivana Kukuljevića Sakcinskog Dalmacijom i Italijom, bilježnica 1, ostavština Jagić, Kukuljević, GMV 44500, nadnevak 28. rujna, 61 (numeracija dvostranačna).

5
Usp. na istom mjestu: “(...) zatim odoh Popoviću, povratih mu isti list i kazivah mu kako se plašim da neću dobiti slike kraljevah od Kulišićah budući da o tome već po svemu Šibeniku govore. On posla odmah svoga slugu onamo, i na moje najveće veselje doni on iste slike, koje naumismo na večer iz okvira izvaditi te po veličini jednako razrezati. (...) Dodje tad kod mene Grivičić i mi odosmo k Popoviću vadit slike kraljevah iz okvirah, čim smo imali do dva sata posla, ima ih do 86.” GMV, Dnevnik putovanja, bilježnica 1, nadnevak 2. listopada, 70, 71 (numeracija dvostranačna). Vjerojatno je da su Kukuljević i njegovo društvo zapravo “razrezivali” juteni paspartu na koji su crteži bili prethodno aplicirani, a koji je uklonjen u recentnoj restauraciji.

- 6
Crtež kupljen 1995. prikaz je ugarskog kralja Almoša (HPM-33236). Moguće je da je i taj crtež izvorno bio unutar niza od osamdeset šest komada koje je nabavio Kukuljević, ali da je, kao i primjerci koji se nalaze u Varaždinu, bio privremeno posuđen. Ostali crteži u Hrvatskom povijesnom muzeju nalaze se pod inv. br. HPM-PMH-26794 – HPM-PMH-26864.
- 7
U Gradskom muzeju Varaždin nalaze se crteži Porge, Ljudislava i Družaka, Trpimira, Časlava, Zdeslava, Mislava, Branimira, Dmitra Zvonimira, Stjepana Slaviše, Domagoja, Krešimira, Držislava, Svetimira, Vladislava, Petra Krešimira, Budimira i Porina (GMV, KPO 4208 – KPO 4224). Svinimir i Vladislav ne pripadaju nizu hrvatskih vladara. Na više varaždinskih crteža nalazi se određena povijesna godina ispisana tintom uz ime prikazanog vladara, što je sigurno naknadna intervencija koja govori u prilog tome da je ta grupa crteža bila predmetom izučavanja, moguće Kukuljevićeva.
- 8
ZRINKA BLAŽEVIĆ, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008.; ZRINKA BLAŽEVIĆ, *Vitezovića Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb, 2002.; STJEPAN ĆOSIĆ, *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595.*, Zagreb – Dubrovnik, 2015.; IVA KURELAC, *Dinko Zavorović: šibenski humanist i povjesničar*, Šibenik, 2008.; IVA KURELAC, *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* Marka Marulića u djelu *De rebus dalmaticis* Dinka Zavorovića, u: *Colloquia Maruliana*, 20 (2011.), 301–322.
- 9
Takvu periodizaciju ponudila je Z. Blažević razlikujući četiri osnovna razdoblja odnosno odvjetka ilirske ideje u ranome novom vijeku: rani ilirizam, reformnokatolički ilirizam, staleški ilirizam i (proto)nacionalni ilirizam. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.).
- 10
Usp. ERNST R. CURTIUS, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1998., 184–185, 194–195.
- 11
O konstruiranju porodičnih genealogija plemićkih obitelji na slanskom području u razdoblju ranoga novog vijeka usp. STJEPAN ĆOSIĆ (bilj. 8).
- 12
Kao skupina se prvi put oblikuju u djelu V. Pribojevića (*Della origine et successi degli Slavi*, Venetia, 1532.), a odande će ih preuzeti i M. Orbini (*Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601.) te I. Tomko Mrnavić (*De Illyrico Caesaribusque Illyrici Dialogorum libri VII*, rukopis, 1603. – 1607.), potonji i bitno proširivši Pribojevićevu galeriju. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 107–108.
- 13
Osim u Orbinijevu djelu, “gotski” vladari dio su ilirskog imaginarija u djelima M. Rusića (*Breve compendium nationis gloriosae totius linguae Illyricae*, Matriti, 1638.), J. Rattkaya (*Memoria Regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*, Viennae, 1652.), P. Rittera Vitezovića (spomenice *Croatia*, rukopis; *Croatia rediviva regnante Leopoldo Magno caesare*, Zagrabiae, 1700.; *Regia Illyriorum Croatia*, rukopis), ali opstaju i u kasnijoj književnoj tradiciji (A. Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Mleci, 1756.). ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 108–109; ZRINKA BLAŽEVIĆ, *Intertekstualni odnosi između Orbinijeva Kraljevstva Slavena i latinskih historiografskih djela Pavla Rittera Vitezovića*, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 43 (2011.), 103–104.
- 14
Uz začetke ili naznake adekvatne važnosti banskog statusa u dru-gih pisaca, instituciju bana kao narodnoga poglavara promovira ponajprije Rattkay (*Memoria Regum et Banorum*, Viennae, 1652.), a potom i Vitezović, pridružujući joj i instituciju župana (*Banologia sive de banatu Croatiae*, rukopis; *Plorantis Croatiae saecula duo*, Zagrabiae, 1703.). ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 109, 278, 286–287, 316.
- 15
Usp. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 97–98; BRUNA KUNTIC MAKVIĆ, *Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVI stoljeća*, u: *Živa antika*, 1–2 (1984.), 155–164; BRUNA KUNTIC MAKVIĆ, *O povijesti uporabe ilirskoga nazivlja*, u: *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb, 1996., 133–143.
- 16
MAURO ORBINI, *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro, 1601. (pretisak München, 1985., prir. S Ćirković i P. Rehder), 144–155.
- 17
Novija istraživanja dokazuju da je Orbini za svoju *La Storia de’ Re di Dalmatia*, koja čini drugi dio djela *Il Regno de gli Slavi*, koristio ne samo rukopis Marulićeva latinskog prijevoda tzv. hrvatske redakcije *Ljetopisa popa Dukljanina* i Tuberonove *Commentaria*, već i vjerojatni Tuberonov izvor, kroniku *Annales Ragusini Anonymi* te druge izvore. U sklopu tih istraživanja postavljena je i teza da je pripovjedna tradicija koja će se afirmirati kao *Ljetopis popa Dukljanina* zapravo Orbinijev povijesni falsifikat. Usp. SOLANGE BUJAN, *Orbinijevo izdanje “Ljetopisa popa Dukljanina”*: povijesni falsifikat, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 43 (2011.), 65–80.
- 18
Unutar ove grupe u seriji su prikazani sljedeći vladari: Svevlad (*Seviolado*), Selimir (*Selimiro*), Vladan, Radimir (*Radimiro*), Svetimir (*Svinimiro*), Svetopelek (*Budimiro*), Svetolik (*Stefolico*), Vladislav (*Vladislao*), Sebeslav (*Sebeslao*), Razbivoj i Vladimir (*Rasbioni e Vladimiro*), Hranimir (*Caranimiro*), Tvrdoslav (*Tuardoslavo*), Ostrivoj (*Ostrivoio*), Tolimir (*Tolimiro*), Pribislav (*Pridislao*), Kre-pimir (*Crepimiro*), Svetorad (*Suetorado*), Radoslav (*Radoslao*), Časlav (*Ciaslao*), Leon VI. Filozof (*Leon VI Imperator d’ Oriente*), Pavlimir (*Paulimiro*), Prelimir (*Prelimiro*), Leglet (*Legleth*), Silvestar (*Silvestro*), Tugemir (*Turgemiro*), Hvalimir (*Valmiro*), Petrislav (*Petrislao*), Vladimir II. (*Vladmiro II*), Dragimir (*Draghimiro*), Dobroslav (*Dobroslao*), Mihalja (*Michele*), Radoslav II. (*Radoslao 2°*), Bodin (*Bodino*), Dobroslav II. (*Dobroslao 2°*), Vladimir III. (*Vladimiro 3°*), Đurađ (*Giorgio*), Grubeša (*Grubessa*), Draginja (*Draghina*), Radoslav III. (*Radoslao III*). Vežano uz grafiju imena vidjeti bilj. 50.
- 19
MAURO ORBINI (bilj. 16), 240–241.
- 20
Saracenske opsade dalmatinskih gradova, ponajprije Dubrovnika, zbivaju se u vrijeme cara Bazilija I. (867. – 886.), oca cara Leona VI. (886. – 912.). Premda tekst biografije također navodi da Bazilije šalje flotu u pomoć dalmatinskim gradovima, njegov nasljednik Leon VI. Filozof kao predstavnik bizantske vlasti u kronološkom nizu naše serije očito ispunjava *interregnum* između Časlavove smrti i dolaska Pavlimira, legendarnog osnivača Dubrovnika. U Orbinijevu djelu dotični se vladar uopće neće spominjati u barskoj vladarskoj genealogiji, već u bugarskoj. U starijoj historiografiji Leon VI. će se spominjati i u kontekstu pokušaja uspostave ponovnog jedinstva istočne i zapadne Crkve. Valja također napomenuti da su bizantski carevi iz Justinijanove i makedonske dinastije povremeno ulazili u sastav galerije ilirskih junaka (Mrnavić, Zmajević), no pojavljivanje Leona VI. u našoj seriji ne treba s tom temom dovoditi u izravnu vezu. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 108; IVO GOLDSTEIN, *Hrvatski rani*

srednji vijek, Zagreb, 1995., 205–206; MAURO ORBINI (bilj. 16), 421–422; FERDO ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925. (1990.), 358–360, 389, 402, 407, 411.

21

Usp. STJEPAN ĆOSIĆ (bilj. 8), 102; SIMA ĆIRKOVIĆ, *Srbi među europskim narodima*, Zagreb, 2008., 114.

22

Elena Valois Mad.^{ma} di Francia; kraljicu Jelenu ili Helenu Anžujsku, ženu kralja Uroša I., francuskoga plemićkog podrijetla, u slavensku dinastičku genealogiju uvodi već Orbini, a razvojem ilirskog ideologema u kontekstu reformnokatoličkog pokreta u nekih pisaca 17. stoljeća (A. Zmajević) ona će predstavljati ideju sjedinjenja istočne i zapadne Crkve. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 269; MAURO ORBINI (bilj. 16), 251.

23

U nizu Nemanjića nalaze se prikazi: Nemanja (*Neeman*), Stefan Nemanja (*Stefano I*), Stefan Nemanjić Prvovjenčani (*Stefano II il Grande*), Radoslav ili Vladislav Nemanjić (?) (*Stefano III Neeman II*), Stefan Uroš I. (*Stefano III Vrosio I*), Helena Anžujaska (*Elena Valois Mad.^{ma} di Francia*), Stefan Uroš II. Milutin (*Stefano V Vrosio II*), Vladislav II. (*Vladislao II*), Stefan Uroš III. Dečanski (*Stefano VI il Cieco*), Dušan (*Stefano VII Dusciano*), Stefan Uroš (*Stefano VIII Urosio III*), Vukašin (*Wukassino*).

24

U nizu Kotromanića nalaze se prikazi: Tvrtko I. (*Stefano IX Tuartko I*), Stjepan Dabiša (*Stefano X Dabiscia*), Stjepan Ostoja (*Stefano XI Ostoia*), Tvrtko II. (*Stefano XII Tuartko II Scurro*), Stjepan Tomaš (*Stefano XIII Toma*). Kao zanimljivost treba istaknuti da se niz Kotromanića u seriji nadovezuje na Nemanjiće po rednom broju svetoga kraljevskog imena (Stjepan), što izravno upućuje na viđenje koje kraljevsku vlast Kotromanića zasniva na nemanjićkoj genealogiji, podrazumijevajući time i papinsku legitimaciju vlasti te pravo Svete stolice na bosanske zemlje. Usp. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Krist i donator: Kotromanići između vjere rimske i vjere bosanske – I (Konfesionalne posljedice jednog lokalnog crkvenog raskola), 227–228, 233–235, u: *Fenomen "Krstjani" u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, (ur.) F. Šanjek, zbornik radova, Sarajevo, 2005.; STJEPAN ĆOSIĆ (bilj. 8), passim.

25

Porino, Porga. Usp. KONSTANTIN PORFIROGENET, *O upravljanju carstvom*, (prir.) M. Švab, Zagreb, 1994., 81, 85.

26

Prikazani su: Mislav (*Mislao*), Trpimir (*Tirpimiro*), Domagoj (*Demogoy*), Zdeslav (*Sedesclauo*), Branimir (*Branimiro*).

27

Wnusclauo e Dioduro. Usp. IVO GOLDSTEIN (bilj. 20), 153, 186, 195.

28

Michele. Mihajlo Višević spominje se u kontekstu zarobljavanja sina mletačkog dužda Urša te poraza bugarske vojske koju je Simeon poslao na Hrvate. Te podatke donose mletački izvori (Ivan Đakon), južnoitalski izvori te Konstantin Profirogenet. Usp. NADA KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1975., 41, 52, 283.

29

Mihajlo Krešimir II. (*Cresimiro*), Držislav (*Dircislauo*), Petar Krešimir IV. (*Pietro Cresimiro II*), Slavac (*Stefano Slauizio*), Dmitar Zvonimir (*Demetrio Suinimiro*).

30

Stefano Slauizio; u ovaj niz Slavac je uvršten pod pretpostavkom da je hrvatski kralj, a ne neretvanski vladar. Tu pretpostavku iznio je

još Lučić, a u modernoj historiografiji zadugo je bila predmetom polemike. Usp. IVO GOLDSTEIN (bilj. 20), 399–400; NADA KLAJČIĆ (bilj. 28), 69–71.

31

Pape Gaj i Ivan IV. ustaljuju se u idejnom ambijentu "ilirizma" tijekom 16. stoljeća, a kao par pojavljuju se prvi put u djelu V. Pribojevića (*De origine successibusque Slavorum*, Venetiis, 1532.). Čini se da je podrška njihovome kultu dolazila i iz rimskih kurijalnih krugova, jer se njihov prikaz našao na zidu crkve sv. Jeronima u Rimu također već krajem 16. stoljeća, pri čemu je papa Gaj u posljertidentskome rimskom okruženju imao i svoju samostalnu *fortunu*. O tome više: MILAN IVANIŠEVIĆ, Prvi papa iz Dalmacije, u: *Salonitansko-splitska crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti*, (ur.) J. Dukić, S. Kovačić, E. Višić-Ljubić, Split, 2008., 169–196, i DANIEL PREMERL, *Bolonjske slike Hrvatske povijesti*, Zagreb, 2014., 66–71; također usp. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8), 2008., 110, 217.

32

GMV 44500, nadnevak 28. rujna 1856., 61 (numeracija dvostranačna).

33

Casimir Freschot (Fraischot; Morteau, cca. 1640., – Luxeuil, 1720.). Godine 1663. ušao je u benediktinski red; 1674. odlazi u Italiju, gdje boravi prvo u Rimu, potom u Bologni i naposljetku u Montecassinu. Godine 1700. izlazi iz reda i odlazi u Utrecht gdje predaje povijest i književnost. Godine 1718. vraća se redovničkom životu priključujući se kongregaciji Saint-Vanne (vanisti). Objavio je pedesetak djela na francuskom, talijanskom i latinskom jeziku (*Li pregi della Nobiltà Veneta abbozzati in un giuoco d'arme*, Venezia, 1682.; *Idea generale del Regno d'Ungheria*, Venezia, 1684; *Origine, progressi e ruina del calvinismo nella Francia, ragguaglio storico*, Parma, 1693.; *Histoire du congrès et de la paix d'Utrecht*, Utrecht, 1716.), uključujući i *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia* (Bologna, 1687.). Preveo je na talijanski i putopis J. Spona (*Viaggi di mons. Spon per la Dalmazia, Grecia, e Leuante, portati dal francese da D. Casimiro Freschot Casinense*, Bologna, 1688.). S. Antoljak tvrdi da je i sam pohodio Dalmaciju. STJEPAN ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, Zagreb, 2004. (drugo dopunjeno izdanje), 148; *Dictionnaire des journalistes* (1600–1789), <http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/318-casimir-freschot> (pristup 6. 6. 2016.); GIUSEPPE VALENTINELLI, *Bibliografia della Dalmazia e Montenegro*, Zagabria, 1855., 8.

34

CASIMIRO FRESCHOT, *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia raccolte da D. Casimiro Freschot Benedettino*, Bologna, per Giacomo Monti, 1687. (njemačko izdanje: Leipzig, 1688.). Djelo je posvećeno sinovima Leopolda Wilhelma od Königsegg-Rothenfelsa.

35

Premda u pripovijedanju o dolasku Slavena i Hrvata uglavnom slijedi Lučića, Freschot se neće distancirati od nekih Orbinijevih teza, primjerice o skandinavskom podrijetlu svih barbarskih plemena koja prispijevaju u ilirske pokrajine, izjednačavanja Slavena i Gota ili teorija o etimologiji slavenskog etnonima. Usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 18–21.

36

Freschot se u pisanju toga dijela isključivo oslanja na Lučića, pri čemu su mu neki izvori i literatura koje koristi Lučić dostupni iz prve ruke (Ivan Đakon, Baronio), pa ne propušta to i pokazati – primjerice, u odlomku o Zvonimiru donijet će širi citat iz Baronija kojeg Lučić također citira, i sl. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 168–173.

37

Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia, Croatia e Bosna. In *Libri Dodici Compendiata. Alla gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, Tomo I, Tomo II, Venezia, Apresso Antonio Locatelli, 1775.

- 38 Gašpar Vinjalić (Zadar, 1707. – Visovac, 1781.). Usp. ŠIME URLIĆ, O. Gašpar Vinjalić, u: *Rad JAZU*, 189 (1911.), 277–287; STJEPAN ANTOLJAK (bilj. 33), 251–253.
- 39 Naslov Vinjalićeva rukopisa glasio je *Compendio istorico e cronologico delle cose più memorabili occorse agli Illirj e Slavi in Dalmazia, Croazia e Bosna*. Bomman je rukopis podijelio u tri sveska, od kojih prvi svezak obuhvaća političku i crkvenu povijest Dalmacije (u širem povijesnom kontekstu) od antičkog vremena do 773. godine; drugi svezak do 1520. godine, a treći je svezak trebao obuhvatiti zbivanja do 1769. godine. Hrvatski prijevod tog dijela teksta objavljen je 2010. godine pod naslovom: GAŠPAR VINJALIĆ, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514.–1769.*, (prir.) B. Pezo – V. Kapitanović, Split, 2010.
- 40 Godine usporednih kronologija ne poklapaju se uvijek matematički precizno.
- 41 Preuzeto iz Freschota koji podatak preuzima od Lučića; usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 11; IOANNES LUCIUS, *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdami, 1666., Lib. I, 5.
- 42 Godina se spominje u kontekstu franačkih nastojanja za uspostavljanje vlasti na Jadranu, odnosno povezana je s epizodom pogibije furlanskog markgrofa Erika u zasjedi koju su mu priredili stanovnici grada Trsata, zabilježenu u franačkim izvorima tog doba. Čitav dio nalazi se u okviru teksta uz prikaz Porge, i preuzet je od Freschota, koji podatke preuzima od Lučića. Usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 151; IOANNES LUCIUS (bilj. 41), Lib. I, 50. Usp. i IVO GOLDSTEIN (bilj. 20), 143.
- 43 “Leggendosi sino dall’anno 843. Privilegi di questo tenore.” Godinom se vjerojatno implicira vazalni odnos prema franačkoj vlasti, odnosno kralju Lotaru. Podatak o godištu tekstopisac nije prepisao iz Freschota, nego se morao poslužiti i drugim izvorom.
- 44 Premda je u Freschotu, koji podatak preuzima od Lučića, mogao pročitati ispravno. Usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 160; IOANNES LUCIUS (bilj. 41), Lib. II, 59.
- 45 Podatak preuzet iz Freschota koji prepisuje Lučića. Usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 178; IOANNES LUCIUS (bilj. 41), Lib. III, 106.
- 46 Podatak preuzet iz Freschota koji prepisuje Lučića. Usp. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 217; IOANNES LUCIUS (bilj. 41), Lib. IV, 164.
- 47 Usp. *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia* (bilj. 37), Tomo II, Lib. V, 49–50.
- 48 Skenderbegovo junaštvo noseća je pripovijest albanske protuosmanske narativne tradicije, koja se od 16. stoljeća razvija usporedno s ilirskom, no koja se djelomično i integrira u ilirski ideologem, prvenstveno u svrhu genealoških konstrukcija plemićkih obitelji, između ostalih i slanskih Ohmučevića. Popularizaciju Skenderbega kao slavenskog junaka valja međutim pripisati ponajprije Kačiću. ZRINKA BLAŽEVIĆ (bilj. 8, 2008.), 241; STJEPAN ČOŠIĆ (bilj. 8), 88, 173.
- 49 Spomen Murata u biografiji o Vukašinu te Skenderbega u biografiji Stjepana Tomaša Kotromanića podudara se s redosljedom pripovijedanja u Bommanovoj knjizi; usp. *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia* (bilj. 37), Tomo II, Lib. VII i VIII, 278, 346, 351.
- 50 Prihvati li se da je Freschotovo djelo predstavljalo glavni oslonac sastavljaču naše serije, moguće je nagađati i o prikazima vladara koji u seriji eventualno nedostaju, tj. koji su s vremenom izgubljeni. Da bi barsko rodoslovlje koje Freschot preuzima od Orbinija bilo potpuno, u seriji su trebali biti prikazani i Ostroilo, Tomislav i Tješimir. Nedostaje li u nizu hrvatskih vladara Mucimir, otvoreno je pitanje, jer njegovu darovnicu naš tekstopisac krivo navodi kao Branimirovu u biografiji toga vladara. Ugarski kraljevi između Kolomana i Bele IV. sigurno ne nedostaju, jer je na početku teksta o potonjem vladaru sastavljač napomenuo da se u međuvremenu izmijenilo više vladara na ugarskom prijestolju, no možda uz Pavla Šubića nedostaje prikaz bana Mladena. Da su Freschotove *Memorie* poslužile kao neposredan predložak upućuje napokon i talijanizirana grafija imena, koja se razlikuje od Orbinijeva standarda.
- 51 Kao predložak je vjerojatno poslužio neki od portreta Siksta V., kao jednog od papa ilirskog podrijetla.
- 52 Dioklecijan je prikazan na konju, no u oklopu, bez antičkih carskih obilježja. Crtež lošije kvalitete očigledno nastoji slijediti standardni način prikazivanja, no bez razumijevanja ikonografskih distinkcija. Rukopisni slog je također drugačiji.
- 53 Literatura o ovoj temi je znatna, no ovaj se sažetak temelji na FRANCIS HASEKLL, *History and its Images. Art and the Interpretation of the Past*, New Haven – London, 1993. i MILAN PELC, *Illustrium Imagines. Das Porträtbuch der Renaissance*, Leiden – Boston – Köln, 2002.
- 54 M. Pelc razlikuje tip publikacije koja donosi portrete s biografijom ili bez nje. MILAN PELC (bilj. 53), 3.
- 55 M. Pelc žanrovski razlikuje zbirke vladarskih portreta koji prikazuju vladare jedne porodice (genealoške) i zbirke portreta koji donose širi povijesni niz suverena na određenom području (političke). MILAN PELC (bilj. 53), 104.
- 56 Usp. MILAN PELC (bilj. 53), 105.
- 57 Usp. F. W. H. HOLLSTEIN, *Dutch and Flemish Etchings Engravings and Woodcuts ca. 1450–1700*, ur. K. G. Boon – J. Verbeek, vol. XV, Amsterdam, 1964., 218; o spomenutoj seriji i modelu konjaničkog portreta usp. također ECKHARD LEUSCHNER, *Roman Virtue, Dynastic Succession and the Re-Use of Images: Constructing Authority in Sixteenth- and Seventeenth-Century Portraiture*, u: *Studia Rudolphina*, 6 (2006.), 5–25.
- 58 MILAN PELC (bilj. 53), 105.
- 59 Na toj napomeni zahvaljujem prof. S. Cvetnić.
- 60 Freschot Dušana ispravno naziva “Imperator Serviorum & Romanorum”, kako i glasi latinski prijevod ili inačica njegove titule

u bizantskim, grčkim jezikom pisanim izvorima. U Bommanovoj pak knjizi Dušan je tek “Re deglia Serbgia e Rascia”. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 131; *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia* (bilj. 37), Lib. VII, 258. Usp. i SIMA ĆIRKOVIĆ (bilj. 21), 97.

61

U Freschotovu tekstu, kao i u Bommanovu Tvrtkov je naslov naveden kao “Re Bosnia e Rassia”. CASIMIRO FRESCHOT (bilj. 34), 137-138; *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia* (bilj. 37), Lib. VII, 290–291. Tvrtko se u vrijeme krunidbe titulirao kao

“kralj Srbijem, Bosni, Pomorju i Zapadnim stranam” [zapravo: kralj Srbijem, Bosni, Pomorju, Humskoj zemlji, Donjim Krajem, Zapadnim Stranam, Usori i Podrinju]. SIMA ĆIRKOVIĆ (bilj. 21), 114.

62

Usp. JOSIP VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002., 2. poglavlje, 45–81; NIKŠA STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*. Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869., Zagreb, 1980., 34–35.

Summary

Ivana Mance

Slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah: A Contribution to Historical and Art-Historical Identification

During his stay in Šibenik and Dalmatia in autumn 1856, Ivan Kukuljević acquired a series of watercolour drawings showing various pseudo-historical and historical personalities, mostly rulers, with a biography beneath each portrait, written in Italian. Kukuljević donated this collection to the National Museum and today it is largely preserved at the Croatian History Museum, with a small part at the Varaždin City Museum. It consists of 86 sheets in total.

An analysis of its narrative content has confirmed its attribution to the Illyrian conceptual complex that evolved during the early modern period. Within that ideological tradition, the story of “national” royal dynasties that ruled in South Slavic countries with a medieval tradition of statehood had a more or less stable thematic continuity. This pictorial catalogue of ruler dynasties includes the following political traditions: the kings of ancient Illyricum, followed by a group of rulers who came to the Illyrian gallery from the *Annals of the Priest of Duklja* or from Mauro Orbini’s *Il Regno degli Slavi* (Pesaro, 1601), and ending with the Nemanjić and Kotromanić dynasties as the legal heirs of the rulers of Duklja. Except for these political traditions, the series includes the rulers of medieval Croatia, as well as several Hungarian kings, which distinguishes it from the versions following Orbini’s tradition.

A detailed reading of the biographies under the depictions makes it possible to identify the literary sources that the compiler used: chiefly two historiographies, already indicated by Kukuljević: *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia* by Abbot Casimiro Freschot (Bologna, 1687) and *Storia Civile ed Ecclesiastica della Dalmazia, Croatia e Bosna* (Venice, 1775), which was published under the authorship of Gianantonio Bomman, but was based on a manuscript by Gašpar Vinjalić, a Franciscan from Šibenik. Besides setting the ante qua non for dating the series of drawings with biographies, these works help explain the evolution of the early modern narrative tradition concerning the rulers of

the Kingdom of Illyricum, which towards the end of the 18th century tended to come closer to the historical reality and the field of broader and critical historiographical analysis.

This study discussed both the narrative content and the visual aspect of the portrait series in question, determining the iconographic tradition in which most of the rulers were depicted. An analogy has been found in the specific humanist genre of representing rulers and other famous historical personalities (*Porträtbücher*), where the model of equestrian ruler portrait was a common variant, directly modelled on Crispijn van de Passe’s edition of *Romani Imperatores Domo Austria editi X hoc tempore postremi* (1604). The main difference between the possible models and the analysed drawings concerns the change of function in ruler’s portraiture: whereas the Renaissance books of portraits aimed at offering historically relevant information on the rulers, this series uses the tradition of portraiture exclusively in order to reinvent the past freely, thus heralding a new, more modern attitude towards the visualization of historical topics.

All this leads to the conclusion that the series of drawings depicting national rulers with biographies, which Ivan Kukuljević purchased in Šibenik in 1856, primarily reveals the endurance of an early modern narrative tradition that lasted well into the modern period. In the altered historical circumstances at the turn of the 19th century, this tradition served to nurture the awareness of regional historical cohesion, where Dalmatia would continue to be considered as the heir of historical political tradition in the Illyrian lands. This series of drawings should therefore be dated to the said period, while its provenance should probably be sought in the cultural milieu of Šibenik, where the early modern Illyrian idea had a long and continuous tradition.

Key words: Illyrian ideologeme, “national” rulers, ruler portraits, equestrian statue, Dalmatia, Ivan Kukuljević, Casimir Freschot, Gašpar Vinjalić, Šibenik, 18th century